

VII.C.05. LANDBOUW

In 1835 woonden te Brustem 919 mensen op een oppervlakte van 1310 ha, verdeeld in 860 ha bouwland, 100 ha bos en 93 ha braakland. Men sprak niet over weilanden, boomgaarden, huizen, tuinen en wegen.

Het bouwland was verdeeld in:

-312 ha koren	-25 ha koolzaad
-136 ha tarwe	-10 ha hennep
-104 ha haver	-21 ha bonen
- 13 ha zomergerst	-42 ha klaver
- 34 ha aardappelen	-21 ha wortelen

De Brustemse veestapel was samengesteld uit: 112 paarden, 29 veulens, 209 stuks hoornvee, 92 vaarzen en 200 varkens.

In 1843 waren er 939 inwoners op 1308 ha. De gemeente bestond uit 73,5% bouwland of 962 ha, 6% bos of 78,5 ha, 7% boomgaarden of 91,5 ha, 8% wei- en hooiland of 104,7 ha en 1% tuinen of 13 ha. De overige 59 ha bestond uit huizen, wegen en braakland.

In de winter van 1844-45 werden de tarwe- en koolzaadvelden zwaar geteisterd door de strenge vorst. De aardappeloogst, die normaal de geleden schade ten dele moest opvangen, werd door botrytis (een aardappelziekte) verwoest. In Brustem kweekte men toen aardappelen op 104 ha. Normaal was de opbrengst van 21.000 kg of 22 hl per ha. Bovendien mislukte in 1845 de roggeoogst. Enorme prijsstijgingen voor dit basisvoedsel ondermijnden de koopkracht van de bevolking (01). Het graan kostte toen 25 F/hl. In de hongerjaar 1846-47, dank zij deze ernstige aardappelziekte, toen er ook een plaag van tyfus en cholera heerste, werd er veel gestolen op de velden en ook in de schuren. In 1847 kwam er een wet waardoor de gemeente verplicht werd om braakgronden te ontginnen.

Tot 1880 was bijna de helft van de bebouwde oppervlakte nog ingenomen door granen (02). De invoer van goedkoop Amerikaans graan deed de inlandse prijs voortdurend dalen: in 1871 30,90 F/100 kg; in 1881 21,70 F en in 1891 17,50 F.

Eerst bestond de bemesting uit: stalmest, aal, mergel, kalk, hout- en turfasse, zout, roet, slijk uit grachten, stadsmest en alle mogelijke organische afval. Na 1840 werd guano of ge- droogde vogelmest uit Peru en Chili geïmporteerd.

Op de rijke leemgrond van Haspengouw werd de bodem relatief weinig bemest; soms enkel om de 5 à 6 jaar. De grond werd van tijd tot tijd zeer diep omgeploegd en dan bestrooid met mergel (03) en kalk. Sedert 1911 werd men verplicht om de distels uit te roeien tussen 1 juni en 1 oktober of men riskeerde een boe- te van 5 tot 15 F. In dat jaar kwam er ook een verordening om de dierenkadavers, die aan mond- en klauwzeer gestorven waren ter plaatse te begraven.

De snelle opgang sedert 1846 van de suikerbiet als nieuw gewas eiste een zwaardere bemesting en bevorderde ook het vetten van slachtvee, gevoederd met pulp uit de "raperie" in de Veldstr. te

Ordingen (04). Tussen 1830 en 1856 stegen de pachtprijzen met 66% wegens de hoge opbrengsten. Op deze rijke gronden geschikt voor graan en suikerbiet, had men daarbij nog behoefte aan zware trekpaarden.

De hoeve had verschillende functies te vervullen: het wonen, met alles wat erbij hoort; het verschaffen van onderdak en het vermesten van de dieren; het bergen van de oogst en de gereedschappen. Naar vorm was de bouw in de loop der tijden uiteraard enigszins veranderd.

De vakwerkhuisen waren kenmerkend voor ons gewest. Het typische aan vakwerkbouw was dat men de houten balken in de wanden zichtbaar liet. Tussen het balkwerk was de wand opgevuld met pleisterwerk, later met witgekalkte bakstenen. Aan de vakwerkboerderij was geen eigen grondplan verbonden. Men trof zowel langgevelhoeven als gesloten hoeven aan.

Te Brustem waren er ook gesloten bakstenen winningen. Het waren stevige bouwwerken, die men de versterkte kastelen van de boeren zou kunnen noemen. Deze hoevevorm, waarbij woonvertrekken, schuur en stallingen aaneengesloten rond een binnenplein liggen, zonder dat men er van buiten in kan, tenzij door de ingangspoort, had zich uit de boerderij met losse delen ontwikkeld.

De brede en hoge poort was noodzakelijk om met de oogstwagen binnen te kunnen rijden. Op de laatste wagon werd de 'mei' geplaatst. De maaiers en hun helpers riepen dan: 'Vivat de mee'. Juichend en springend werd de wagon binnengehaald. De vrolijke stoet werd door de boerin op koffie, bier en brandewijn met verse mik en vla getraceerd.

Pikken was een belangrijk werk, daarom gingen de maaiers de dag voordien naar de mis. 's Anderendaags stonden ze dan zeer vroeg op. Vrouwen moesten de schoven binden.

Als de garven droog waren begon het inhalen. Het was de gewoonte een palmtakje in de eerste schoof te steken om ratten en muizen weg te houden uit de schuur. Viel er toevallig een wagon om als er een bejaarde persoon in de buurt was, dan werd die voor heks uitgemaakt. Om te beletten dat de kinderen korenbloemen gingen plukken en alzo het graan vertrappelden, maakte men ze wijs dat de 'boeteman in 't koën' zat (05).

Afzonderlijk, omwille van de brandveiligheid op de boerderij, stond het bakhuis: een klein gebouw met het bolle gewelf van de oven onder een pannendakje. Bij de oude hoeve hoorde ook een wagenhuis, nu verdwenen en vervangen door een loods voor de tractor, de ploeg en ander groot gereedschap. Op grote hoeven kon men soms boven de toegangspoort, het duifhuis of duiventil aantreffen.

Zaai- en dorsmachines verhoogden het rendement aanzienlijk. Eind 19e eeuw kwamen oogstmachines in gebruik, aangedreven door stoomketels en later door dieselmotoren. Ze trokken van hoeve tot hoeve voor het dorsen van het graan.

In 1830 waren er voor de productie van 1800 liter tarwe op één hectare grond, 144 man-uren nodig. Dat was in 1896 teruggebracht tot 22

man-uren. In 1930 met behulp van de tractoren en combines (maai- en dorsmachine) daalde dit tot 8,25 man-uren. Ondertussen was de productie in 1912 bijna verdubbeld. Huwelijken werden uitgesteld tot de wintermaanden en de dorpschool werd gesloten wegens gebrek aan leerlingen, die hun ouders een handje moesten toesteken op het veld.

Het aankopen van een nieuw stuk vee was een belangrijke gebeurtenis. De koop werd steeds ingeslagen met de vlakke hand. Eerst werd er 'geboden en gepingeld'. Wanneer prijs en aanbod niet veel meer verschilden, nam de koopman met zijn linkerhand de rechterhand van de boer vast, deed een bod en sloeg toe met de rechterhand. Was de boer akkoord, dan sloeg hij kletsend in de hand van de 'marchand'. De slag werd beantwoord en daarmee was de koop besloten. Nimmer of nooit werd een beest verkocht of gekocht op een zondag of een heiligendag. Een paard, dat naar de markt gevoerd werd om het te verkopen, of aan een wedstrijd deel te nemen, werd versierd. Men vlocht stro in de manen of de staart.

Bij ziekte van het vee riep men het 'menneke' van Zepperen ter hulp of men stapte langs het Tomveld naar de oude kluis van Helshoven, waar 'monfreer', een biddokter was voor mens en dier tot 1908 (06). Een kruis op dak of stalmuur bevrijdde het huis van hekserij, de zogezegde oorzaak van ziekte en onheil in de stallen. In latere jaren kon men beroep doen op Domien Knaepen van Bruksken. Met zijn fiets reed hij tot in Wallonië.

Na het inhalen van de laatste aardappelen tracteerde de boerin appelflappen. Het was een driehoekig korstgebak met appelmoes. In Brustem noemde men dit een 'tattepoem', wat een verbastering was van 'tarte à pomme'. Soms werden er ook 'boechezekoeken' (boekweitkoeken) gegeten.

Elk groot 'geleeg' bezat naast meewerkende zonen en dochters ook een stel knechten en meiden, die naargelang hun jaren dienst meer verantwoordelijkheid kregen.

De 'koeter' moest de hokken uitmesten, de varkens voederen, de eieren rapen, de boter rollen of stoten, in de winter 'poten' of rapen snijden, bonen peulen, enz. In de hoeve had hij altijd zijn bezigheden maar was steeds de zondebok. Sinds zijn communie was hij verhuurd bij de boer. Nu kreeg hij spek, brood en 'potage' in overvloed. Hij was het die met 'trutsen' de klompenriemen van de anderen weer opspijkerde.

Van 'koeter' werd de jongen 'vatsjie'. Deze verdiende meer. Hij moest de kalveren helpen drinken, de koestallen schoonmaken, de koeien voederen, melken, roskammen. In de zomer stuurde men hem naar het veld. Hij sliep samen met de koeter in de stal. Hun ligplaats stond tussen vier palen tegen het gewelf en zij kropen erin met een ladder. Het bed was maar een houten bak met enkele schoven stro en daarop een matras gevuld met kaf. Zij sliepen maar half of niet ontkleed. Hun zondagse klederen lagen meestal in een kist of sluitmand.

Op de leeftijd van 16 à 17 jaar werd de jongen paardenknecht. Dan kreeg hij werk in de paardenstal, in de schuur, op de mesthof. Soms mocht hij al eens met de wagen rijden, eggen, akkeren, het getuig

onderhouden en de paarden laten beslaan. Na enige tijd bracht hij het tot tweede knecht en later tot eerste paardenknecht. Dan mocht hij bevelen geven.

De meiden sliepen op een zolderkamertje, verlicht door een paar glazen dakpannen en niet verlucht. Soms ontvingen zij er het stiekem bezoek van een of andere struise boerenknecht uit de geburen. Werd de bazin zulks gewaar, dan kreeg zij haar 'acht dagen' te doen.

Eén jaar, met begin en einde op half maart, was de gebruikelijke duur voor een werkoevereenkomst. Aan de dienstboden die men niet graag zag verhuizen, werd omstreeks november reeds gevraagd in dienst te blijven. Werkvolk aanzag dit als een bewijs van waardering en was er zeer fier op. Iemand die in 't midden van het lopend jaar de 'stat opstak', dus lopen ging en zijn boer 'in 't pardel liet', geraakte zijn goede reputatie kwijt.

Knechten schoren zich nauwelijks en een bad nemen gebeurde alleen wanneer ze naar een feest of kermis gingen. Wel ont- luisde men elkaar regelmatig, want een knechten- of meidenlichaam was één grote fauna van kruipend en springend ongedierte. Men was gewoon om met meerderen in één bed te slapen, uit dezelfde beker te drinken en uit dezelfde pot te eten.

Hier volgen afschriften van de huur van Arnold V., paardenknecht in 1880, van Sybilla B., meid in 1872 en van Frans V., koeter in 1880 in dezelfde hoeve te Brustem (07).

De huur van Arnold V., opperste paardenknecht in 1880 tot op 15 maart 1881. Hij verdiende 225 F per jaar.

1880	april	19	gegeven om te drinken	5,00 F
	mei	3	om een kamezool	10,00 F
	mei	31	voor kermis Brusthem te gaan	2,00 F
	juni	7	voor kermis Brusthempoort te gaan	3,00 F
	juni	28	om te drinken	2,00 F
	juli	1	voor pannen te kopen	15,00 F
	juli	13	voor een broek te kopen	3,00 F
	juli	26	voor Schuurhovenkermis	3,00 F
	aug	9	voor kermis Brusthem	5,00 F
	aug	30	voor kermis Sint-Truiden	7,00 F
	sept	13	voor kiel en broek te kopen	20,00 F
	sept	20	voor kermis Zepperen	10,00 F
	oct	17	voor het maken van een broek	3,30 F
	nov	18	voor naar Herne te gaan	5,00 F
	nov	27	voor 2000 kgr brand te betalen	36,00 F
	dec	13	voor naar Truyen te gaan	25,00 F
1881	jan	3	voor kermis Zepperen	5,00 F
	febr	7	aan zijn moeder	20,00 F

179,30 F

De huur van Sybilla B., meid in 1872 tot 15 maart 1873. Zij verdiende 200 F per jaar.

1872	april	21	gegeven voor haar zuster te kleden	20,00 F
	mei	20	gegeven 1 zak aardappelen	4,25 F
	juni	5	voor rok en kousen te kopen	5,00 F
	juni	10	aan hare moeder	5,00 F

	juni	11	een zak aardappelen	4,25 F
	juli	28	een paar klompen	1,00 F
	juli	28	voor een costuum	25,00 F
	oct	4	aan de moeder	40,00 F
	oct	10	1500 kgr brand	27,00 F
	nov	21	voor een parapluie te koopen	4,00 F
	nov	21	voor hemdens te koopen	15,25 F
	nov	27	voor het maken van hemdens	3,30 F
1873	jan	14	voor een kist, 2 rokken, 1 neusdoek	31,00 F
	feb	14	een paar klompen	0,85 F
	feb	17	voor aan haar zuster te geven	6,25 F

				192,15 F

De huur van Frans V., koeter in 1880 tot op 10 juni 1881. Hij verdiende 48 F per jaar.

1880	maart	24	een pond vet	0,90 F
	juni	9	een vat haver	2,80 F
	juli	1	50 kgr aardappelen	4,00 F
	nov	4	1000 kgr brand	18,00 F
1881	juni	10	gegeven aan de moeder	20,00 F

				45,70 F

Wat het grootgrondbezit betrof, bleef alles in dezelfde richting evolueren. De Brustemse landbouwer bleef afhankelijk van de opvolgers van de vroegere kasteelheer de Stappers.

Heelwat Brustemse landbouwgrond was in bezit van de familie de Heusch. Vaak staat deze naam vermeld als reengenoot in de notarisakten. Maar reeds veel vroeger in de 17e eeuw was een baron de Heusch viermaal gehuwd geweest en had telkens zijn grondbezit uitgebreid. In 1669 huwde hij te Alken met Anna-Catharina van den Hove, in 1681 met Anna-Catharina Veulemans, dochter van een familie die veel grondbezit had te Brustem en in 1687 te St-Truiden met Barbara-Isabella d'Edelbamp. Zij schonk hem een zoon: Arnould-Franciscus de Heusch. Een vierde maal huwde hij met Christina Quoitbach.

Toen Willem jr. de Stappers op 27 sept. 1847 zijn goederen verkocht aan Karel-Lambert-Balthazar de Pitteurs-Hiegaerts, kwam deze Ordینگse baron in bezit van 90 ha grond. Een verdeling in 1868 bracht zijn tweede zoon Theodoor-Ernest-Louis-Ignace de Pitteurs-Hiegaerts als grootgrondbezitter naar Brustem. Na hem werd in 1905 Marie-Isabelle-Thérèse-Ghislaine de Cartier d'Yve, de weduwe van de oudere broer baron Leon-Karel-Louis-Marie

VII.C.02.05. **Landbouw**

Bronnen.

01.-Veraghtert K.-"Conjunctuurbewegingen 1830-1914", in Algemeene Geschiedenis der Nederlanden, deel 12, blz. 13.

02.-Idem, blz. 20.

03.-Mergel is een sediment bestaande uit een mengsel van zandige of kleiige en kalkige bestanddelen. 'Mergel' komt van het Keltische woord 'marga'. Oude Belgen mergelden hun zware leemgronden tegen het verzuren. Broodgranen zijn er gevoelig voor. Op verzuurd land groeit het onkruid ook weelderig.

Vanaf 1521 was er spraak van mergelgroeven te Gelinden, voornamelijk in het gehucht Overbroek (300 meter lang en 10 meter hoog). Men vond er talrijke fossiele mosselschelpen en een groot aantal afdrukken van boombladeren, vooral tweezaadlobbigen, uit het tertiaire tijdperk, meer bepaald uit het lager eoceen (meer dan 60 miljoen jaar geleden). In 1870 vond men er afdrukken van 26 verschillende soorten bomen en planten, die tegenwoordig niet meer bestaan.

04.-Op 14 juni 1839 kreeg baron de Pitteurs de toelating om in de Veldstraat te Ordingen een 'raperie' op te richten. De suikerbieten werden er geraspt. Ze werden eerst aangevoerd met wagens en later met de stoomtrein, aangelegd te Ordingen in 1879 en afgeschaft in 1957. Ook te St-Truiden, Bernissem, Hoepertingen, Jeuk, Velm en Gingelom werden suikerfabrieken opgericht.

05.-Een boeteman = veroordeelde op bedevaart om boete te doen.

06.-Helshoven: kapel van O.L.Vrouw van den Blijde Vrede. Deze bidplaats uit 1254 langs de Romeinseweg was vroeger een priorij van de Duitse Ridderorde. In deze priorij kwam later een kluizenaar wonen. Laatste kluizenaar: Andreas Gielen, + 1908.

07.-Frère Jules.-'Van knechten en meiden uit Brustem'', in Limburg, jrg. XXXV, nr. 6-7 juni-juli 1956, blz. 183-184.